

УДК 94(477+44)«15»

Флоран Мушар

УКРАЇНЬСЬКА ІСТОРІЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI СТ. В «ІСТОРІЇ СВОГО ЧАСУ» ЖАКА-ОГЮСТА ДЕ ТУ

DOI: 10.5281/zenodo.7007436

© Ф. Мушар, 2022. CC BY 4.0

Цією статтею розпочинаємо публікацію уривків «Історії свого часу» Жака-Огюста де Ту (1553–1617), які торкаються історії України другої половини XVI – початку XVII ст. Автора, державного діяча Французького королівства та збирача рукописів і книг, можна вважати одним із найвидатніших французьких істориків свого часу; його праця, написана латинською мовою в дусі античних авторів, – величезна наративна історія, що охоплює події у Франції та у всій Європі за 1547–1607 рр. Усі уривки подані в латинському оригіналі з паралельним українським перекладом. Перший текст містить міркування автора щодо виникнення Давньої Русі в IX–X ст. та її подальшої історії.

Ключові слова: історія України XVI–XVII ст., Жак-Огюст де Ту, новолатинська історіографія, історіографія давньої Русі.

Загальний вступ

«Історія свого часу» (*Historiae sui temporis libri cxxxviii*) є, можливо, найважливішим досягненням французької історіографії епохи релігійних воєн XVI – поч. XVII ст. Її автор – Якоб Август Туан (*Iacobus Augustus Thuanus*, справжнє ім'я *Jacques-Auguste de Thou*, Жак-Огюст де Ту). Вона в 138 книгах та приблизно двох із половиною мільйонах слів охоплює європейську історію 1547–1607 рр. Метою цієї публікації (і наступних) є дати якомога вичерпнішу добірку всіх місць «Історії», де йдеться про Україну або українців, в оригінальному латинському тексті з паралельним українським перекладом. «Україна» розуміється – звичайно, дещо анахронічно – в рамках сьогоденних державних кордонів, тобто й Західна Україна (що тоді належала короні Польській), «Русія польська» або Київщина, козацькі землі, а також Кримське ханство. Інші тексти, зокрема докладні розповіді про Лівонію, про Молдову і Валахію, про Московію тощо, у добірку не включаються, якщо тільки в них не згадуються або кримські татари, або козакі (тоді подаються лише найрелевантніші уривки). Для підготовки текстів я використовував так зване «лондонське» видання цієї праці¹.

Про автора та його історичні уявлення

Жак-Огюст де Ту (1553–1617) – один із найважливіших культурних і політичних діячів Франції кінця XVI – початку XVII ст.² Дуже обдарована й багатогранна людина, він виявив себе як державний діяч, як збирач книг і рукописів, як новолатинський поет і, нарешті, як автор монументальної історичної праці бурхливого часу в історії Європи – другої половини XVI ст.

¹ *Iacobi Augusti Thuani Historiarum sui temporis tomus primus (secundus, etc.).* Vol. 1–7. Londini. Excudi curavit Samuel Buckley. 1733.

² Про нього див.: Ingrid A.R. De Smet. *Thuanus. The Making of Jacques-Auguste de Thou. 1553–1617.* Genève. 2006 (*Travaux d'Humanisme et Renaissance* 418), а також збірку статей: Frank Lestringant (ред). *Jacques-Auguste de Thou. Écriture et condition robine.* Paris. 2007. Основним джерелом життя де Ту є його автобіографія, до якої треба ставитися з обережністю, оскільки вона є апологетичний документ, написаний в контексті бурхливих полемік, що виникли після публікації «Історії» – пор. нове видання: Anne-Marie Teissier-Ensminger. *La vie de Jacques-Auguste de Thou. I. Augusti Thuani vita.* Paris. Honoré Champion. 2007. (*Textes de la Renaissance* 126).

Походячи з дворянського роду de robe («мантії»), який дав Франції суддів та церковних ієрархів, він служив спочатку як «радник» (conseiller) при паризькому Парламенті – тобто як суддя молодшого рангу у вищій судовій інстанції французької монархії, а згодом виконував важливі доручення при дворі Генріха III й особливо Генріха IV; зокрема, він був одним із редакторів знаменитого Нантського наказу 1598 р., що поклав край релігійним війнам у Франції³. Йому доводилося бути очевидцем деяких із найдраматичніших подій тієї епохи, зокрема, Варфоломівської ночі (1572 р.) та «дня барикад» 1588 р. Кар'єру він закінчив на посаді голови однієї з палат паризького Парламенту (président à mortier), а також перебував у Раді фінансів за молодого короля Людовика XIII.

Жак-Огюст де Ту вирізнявся також своїм книголюбством, і протягом кількох десятиліть невпинно збирав стародавні рукописи, особливо класичних авторів, а також друковані видання. Вважається, що його бібліотека, яка була відкрита для вчених людей із усієї Європи, була однією з найбільших приватних бібліотек Парижа й поступалася лише королівській. У ній містилося, за різними оцінками, понад 1000 рукописних та 8000 друкованих книг⁴. Варто зазначити, що церковнослов'янська книжність також входила до кола його інтересів; хоча в зібранні не було жодного слов'янського рукопису, він в «Історії» (69.7) спеціально наголосив на цінності Полоцької бібліотеки, розповідаючи про взяття міста у 1580 р. польсько-литовськими військами. Дозволю собі навести цей уривок повністю⁵:

У фортеці награвовано менше, ніж очікувалося, і все було залишено солдатам, за винятком бібліотеки, де містилася велика кількість книг учителів грецьких, перекладених, за свідченням руських літописів, із грецької мови слов'янською Мефодієм і Костянтином. Вони [русські християни – Ф.М.], справді, мають такий звичай, що священники не від власного розуму проповідують народу, але читають вголос слова грецьких отців народною мовою, або тому, що вони, не будучи навченими жодної літератури [нід «літературою» тут маються на увазі латинські та грецькі класичні автори – Ф.М.], найменше покладаються на власний розум, або тому, що вони бояться, керовані людською пристрастю винаходити нове, ухилитися від істини та давнини; ще зі страху, додають вони, якщо проповідникам дозволено буде на власний розсуд звертатися до народів, вони скористаються цією свободою для того, щоб намовляти на государя й державу, що в нас згубним чином і відбулося.

У цьому уривку під зовнішньою (але тільки зовнішньою) зневагою до чужої «невченості» ховається критика словесної розбеченості західних проповідників як протестантських, так і католицьких, а також позитивний погляд на політичну стриманість руських кліриків, яка опосередковано наводиться як приклад для читачів «Історії».

Усе це приводить нас до питання поглядів де Ту на свою епоху, і, зокрема, на релігійні конфлікти, що в його час роздирали Європу, а відтак і Францію⁶. Він належав до католицької Церкви, але, поряд із багатьма іншими представниками вищих судових органів, був одним із найревніших захисників партії «політиків» (Politiques, тобто тих поміркованих, які протиставляли себе як кальвіністам, так і Святій Лізі, що висувала ультрамонтанську католицьку лінію). У своїх творах, особливо в «Історії», він позиціонує себе як захисник галліканізму, тобто «свобод церкви галліканської», які захищали, на його думку, французьке королівство від папського свавілля. Проте для нього католицизм – це передовсім «релігія предків» (religio maiorum); він уважав ультрамонтанізм католицької реформації (Тридентського собору) таким само нововведенням, як і кальвінізм французьких протестантів. Варто також наголосити на яскраво вираженому несприйнятті Жаком-Огюстом де Ту будь-якої форми примусу чи насильства в релігійних питаннях; це один із головних лейтмотивів «Історії». Тому не дивно, що при дворі Генріха IV, в контексті повної перемоги ультрамонтанізму, на де Ту чекали неприємності – зокрема, його недоброчинливці досягли того, що в Римі «Історію» занесли в Індекс заборонених книг.

³ Про наказ, його контекст і роль де Ту за тих обставин пор.: Bernard Cottret. 1598. *L'édit de Nantes. Pour en finir avec les guerres de Religion*. Paris. 1997 – особливо с. 123–220.

⁴ Про його книжкову діяльність пор.: De Smet. *Thuanus*. С. 171–200.

⁵ Minor fama in arce reperta praeda, quae fere militi cessit, excepta bibliotheca libris ex Graeca in Slavicum linguam a Methodio et Constantino, sic Russorum annales ferunt, conversis instructissima, e doctoribus fere Graecis. Moris est apud eos, ut sacerdotes non ex ingenio publice populum alloquantur, sed contiones ex patribus Graecis ex scripto lingua populari recitent; seu quod homines nullis litteris eruditi proprio ingenio minus confidunt, seu ne pro ingenii humani curiositate studio nova inveniendi ac veritate recedatur; addunt, et ne, contionatoribus facultate populum pro arbitrio alloquendi facta, in principem et magistratus dicendi, quod perniciosissimo exemplo apud nos invaluit, libertas concessa videatur.

⁶ Про історичні погляди де Ту див.: Claude-Gilbert Dubois. *La Conception de l'histoire en France au XVIe siècle. 1560–1610*. Paris. 1977. С. 172–194.

Треба ще звернути увагу на один важливий аспект його історичних концепцій: де Ту вважає християнство якоюсь співдружністю націй, об'єднаних єдністю віри, які утворюють одну *respublica Christiana*. Але «Історія» є багато в чому хронікою розпаду цієї співдружності на окремі замкнуті, ворожі одна до одної, нації; тому він вимушено шукає шляхи нового об'єднання замість втраченого давнього католицизму. Така ностальгія за втраченою єдністю є головною причиною його посиленої уваги до здобутків книжних людей, письменників, професорів, іноді навіть політичних діячів – покровителів мистецтва, тобто до так званої латиномовної *respublica litterarum*, яку не обмежують ні мовні відмінності, ні політичні, ні конфесійні кордони. Тому він під кожним роком в «Історії» розміщує некрологи найвидатнішим інтелектуалам, які померли протягом цього періоду. Так, наприклад, в кн. 28 (1561 р.) він наводить некрологічний запис про польського магната Яна Тарновського, «який славними справами (*magnis... rebus gestis*) послужив не лише рідній Польщі, а й усьому християнському співтовариству (*non solum de Polonis suis, sed universa republica Christiana*)...», щоб увічнити пам'ять про нього⁷.

«Історія свого часу», східна Європа та Україна

«Історія свого часу» має досить складну історію; дотепер немає доброго критичного видання, що відповідає вимогам сучасної науки⁸. Вона є зв'язним оповіданням про події від смерті Франциска I і Лютера (1547 р.) до 1607 р., якщо не рахувати невелике продовження за 1607–1610 рр., написане молодшим другом де Ту Ніколя Ріго. Виклад ведеться за класичними зразками; в організації матеріалу автор орієнтується насамперед на Полібія (у своєму розумінні «всесвітньої» історії) та на Тита Лівія (він розподіляє матеріал за роками; кожен рік подано в середньому у 2–6 книгах, залежно від подієвої насиченості). Відповідно до традиційної інтелектуальної практики кінця XVI ст., на початку кожної книги він наводить чи то бібліографію, чи то список джерел, під назвою *Ex auctoribus* («На основі (наступних) авторів»).

Хоча «Історія» характеризується дуже великою широтою світогляду, це не всесвітня хроніка, а саме «історія свого часу», тобто різні події подані не як звичайний фактаж, а як спроба їхнього осмислення з певних позицій – географічних та інтелектуальних. Тому не дивно, що головна увага приділяється справам Франції та суміжних країн, зокрема Італії та *Belgium* (сьогоднішніх Бельгії та Нідерландів). Але не залишено поза увагою, іноді прискіпливою, всі зони світу, які перебували тоді у взаємодії із західною Європою – американські колонії, північну Африку, Османську імперію та Близький Схід, Персію, Росію (Московію). Стосовно Речі Посполитої, куди входила тоді значна частина сьогоднішніх українських територій, то вона для де Ту є повноцінним членом *respublica Christiana*. Але в розповіді про східноєвропейські події він багато в чому ґрунтується на опублікованих писемних джерелах, що зумовлює певну фрагментарність подачі матеріалу. Так, він наголошує на деяких важливих віхах Лівонської війни, але в початковій частині своєї праці замовчує багато важливих подій – наприклад, в нього практично нічого не сказано про Люблінську унію 1569 р. Зі зрозумілих причин, він починає приділяти систематичну увагу Речі Посполитій лише від 1573–1574 років (кн. 56), де йдеться про вибори Генріха Анжуйського та короткочасне його правління.

Такими особливостями обробки матеріалу пояснюється те, що, за цілковитою зацікавленості письменника та його прагнення подавати достовірну інформацію, в нього українська історія тих часів постає дещо фрагментарно, у чому читач зможе переконатися із наведених уривків. Однак у загальних рисах йому добре відома назва «Русь» (*Russia*), під якою він розуміє всі народи, що походять від давньоруської держави: з одного боку, московитів, а з іншого – українців та білорусів. Назву «русів» (*Russi*) він, як і багато вчених свого часу, вважає спрощеним від «роксолан» (пор. далі текст № 1). Але складається враження, що замість *Russi* він вживає більш ясні назви, що відповідають політичним кордо-

⁷ Кн. 28.31. Порівн. також у тому ж некрологічному записі оцінку його військової діяльності у східній Європі, зокрема на українських землях: *quo in munere conceptam de se exspectationem longe superavit, Petro Moldavorum principe ad Obertinum profligato, ac dein maiore belli mole Moscis ad Sterodubum debellatis, et Tataris, gente ad continuas excursiones effusa, per Podoliam saepius fusis ac repressis* («на тій посаді [великого гетьмана – Ф.М.] він далеко перевершив очікування, розбивши Петра воєводу молдавського в Обертині, а потім великим військовим подвигом вразивши московитів у Стародуба, а також по всьому Поділлію часто розлякуючи і проганяючи татар, що постійно розбігаються на різні набіги»).

⁸ Вищезгадане лондонське видання представляє різні варіанти тексту в більш-менш задовільній повноті, але не є критичним виданням. – Про історію тексту, різні видання, авторські рукописи, виправлені друковані екземпляри тощо, див.: Samuel Kinsler. *The Works of Jacques-Auguste de Thou*. The Hague, 1966. (*Archives internationales d'histoire des idées*). С. 6–166. Єдиний повний переклад – фран-цузькою мовою; його здійснено за цим лондонським виданням ще у XVIII ст. (*Histoire universelle de Jacques-Auguste de Thou depuis 1543 jusqu'en 1607* [так; насправді з 1547 до 1610 pp.], traduite sur l'édition latine de Londres. Londres [так; насправді Париж]. 1734. В 15 книгах). Їм треба користатися з обережністю, оскільки він грішить багатьма помилками.

нам: так, піддані московського царя в кн. 22 і 28 називаються виключно Mosci, «московити», а в кн. 26 як Russi, так і Mosci (останнє – частіше), тоді як українські та білоруські піддані короля Польського завжди названі Russi, а їхня країна – Russia, іноді – Russia Polonica.

Він також, як і буде відображено у наступних статтях, добре розуміє, хто такі «козаки». Але він розуміє цю назву швидше як позначення роду діяльності; для нього козаки – це легка кіннота з околиць Речі Посполитої, схильна займатися розбоєм; так, він пише про «полоцьких козаків»⁹. Він навіть порівнює «козаків» польсько-татарсько-московського порубіжжя з аналогічними, на його думку, «усоками» угорсько-турецького¹⁰. Серед загального поняття «козаки», проте, вирізняються «низові», тобто запорожці (Nisovii) – про них докладніше у другій частині праці, що висвітлює події 1590–1600-х років. Таке уявлення про козаків, швидше за все, сформувалося під впливом джерел, які він використовував – у цьому випадку Хітрея, Гейденштейна та деяких польських авторів.

Уривок № 1. З книги 21.9 – про витоки Русі та загальну історію східної Європи X–XV ст.

Перший текст у нашій вибірці – досить розлогий уривок про давню (Київську) Русь та її історичну долю, що міститься в кн. 21.9, як вступ до розповіді про Лівонську війну; спираючись головним чином на «Коментарії справ московських» Сигізмунда фон Герберштейна¹¹, він подає картину виникнення Русі, а потім викладає схему *translatio imperii* Новгород – Київ – Володимир (Заліський) – Москва, тобто він фактично відтворює історичну концепцію офіційного московського літописання типу Никонівського літопису. Також привертає увагу те, що він обізнаний із Іоанном Зонарою, за допомогою якого намагається перевірити дані Герберштейна, зокрема в тому, що стосується хрещення Володимира Святославича¹². Однак варто зазначити, що його спробу побудувати загальну схему з урахуванням доступних йому джерел, з погляду історичної науки, не можна визнати вдаюю: зокрема, він плутає Рюрика зі Святославом і робить його батьком св. Володимира, зосереджуючи на двох поколіннях всю історію Русі IX–X ст. Зате його теза про те, що наступність княжої лінії в північно-східній Русі перервалася після нашествия монголів доти, доки не відновилася московською династією, вочевидь, заслуговує на увагу.

У тих же землях захопили владу руси, що сталися, можливо, від роксолан, трохи змінивши назву; їхні правителі зводять своє походження до варягів, заморського народу, як свідчать їхні власні літописи; ті покладали місце перебування своїх володінь спочатку в Новгороді, потім у Києві, а згодом у Володимирі, доки воно не було перенесено до Москви. Рюрик, з цього народу, розпочавши війну проти болгар і завершивши її успішно, захопившись насолодою тамтешнього краю, в ньому осів; а тоді його діти, яких він удома залишив, були вигнані з Новгорода якимсь Володимиром, сином його домашньої рабині, якому він доручив місто. Від останнього ведуть свій рід ті, хто згодом там правив, розділивши державу на дванадцять князівств – стільки ж синів залишив Володимир – всупереч спробам Ярополка сина Рюрикова та його нащадків повернути її собі.

Потім вони прийняли християнську віру, з нагоди одруження, настільки чесного, наскільки й щасливого, коли Володимир їхній князь, що вже тоді осів у Києві, одружився з Анною, донькою Василя Багрянородного та сестрою імператора Костянтина, десь Христового року 990; із того часу вони зберігають і до сьогодні обряд

In iisque regionibus Russi rerum potiti sunt, a Roxolanis forte, deflexo paulum nomine, oriundi, atque eorum principes ad Varagos originem referunt, gentem transmarinam, ut ipsorum annales testantur, qui Imperii sedem primo Novogardiae, dein Kioviae ac postremo Vlodimiriae habuerunt, antequam Moscoviam transferretur. Ruricus ex ea gente, bello contra Bulgaros suscepto, cum feliciter rem confecisset, regionis dulcedine captus in ea mansit, liberis eius, quos domi reliquerat, Novogardia interim exactis ab Vlodimiro quodam verna ex ancilla nato, cui urbis custodiam reliquerat. Ab eo genus ducunt, qui postea in eo imperio, in XII principatus, quot filios reliquit Vlodimirus, distributo, fuerunt, Iaropolcho Rurici filio et ipsius posteris avitum Imperium frustra recuperare nitentibus.

Deinceps fide Christiana imbuti sunt, ex occasione non minus honorificae quam faustae affinitatis, cum Vladimirus eorum princeps, qui Kioviae iam tum sedem fixerat, Annam Basilii Porphyrogeniti filiam et Constantini imperatoris sororem uxorem duxisset, circa annum Christi DCDCXC, unde et Graecae Ecclesiae ritus etiam hodie

⁹ 69.9, Cosacisque Polotiensibus auctor fuit, «він порадив полоцьким козакам».

¹⁰ В кн. 100.6 він визначає низівців як «козаки» (Cosaci) і «усоки» (Uscoci).

¹¹ Пор.: Frank Kämpfer (ред.). *Sigismund von Herberstein. Rerum Moscovitarum commentarii. Synoptische Edition der lateinischen und der deutschen Fassung letzter Hand, Basel 1556 und Wien 1557.* München. 2007 – особливо с. 29–60.

¹² Зонару він міг знати або з базельського видання 1557 р. (editio princeps), або з латинських, французьких чи італійських перекладів, опублікованих в наступні роки.

Церкви грецької. Так розповідають про це руські літописи, а за ними і польські; візантійська ж історія про це взагалі мовчить; дивно, втім, що такі вітряні й легковажні люди, як вони, оминули таку пам'ятну подію, тим більше, що вони зберегли інші свідчення, що збігаються з тим, що ми про русів зараз розповіли.

Справді, Іоанн Зонара пише, що Никифор Фока просив від болгарського князя заважати проходу угорців та турків, що набігали на Фракію через його межі; а коли той відмовився, послаючись на (власну) слабкість та свій союз (з турками?), він досяг через Калокіра, сина князя Таврійського Херсонеса, від династії росів, щоб той воював із болгарами; тому Святослав, так він називає роса, зібравши величезні війська, спустився в Болгарію, і, полонивши край вшир і вглиб, викрав незліченний ясир.

Далі той же Зонара пише, що після вбивства Никифора, за Іоанна Цимисхія, роси, підкоривши народ і землю болгар і князів їх Бориса і Романа, забувши про свою батьківщину, вирішили покласти там (столицю) своїх володінь, за ученням Калокіра, котрий, якби вони проголосили його імператором римлян, пропонував натомість залишити ім Болгарію і укласти з нею вічний союз; однак, коли роси не тільки гордо відкинули чесні мирні пропозиції від Цимисхія, а ще й погано вчинили з його послами, той розпочав війну проти них; а оскільки тавроскіфи були збентежені його приходом, Калокір утік до росів; потім роси зазнали поразки у великій битві під Доростолом на березі Дунаю, і Іван довго тримав в облозі місто; нарешті, оскільки вони загалом потерпали, вони, слухаючись поради та авторитету Святослава, знову спробували щастя в битві, в якій, після довгого нерішучого бою, вони були розгромлені; потім Іоанн домовився зі Святославом на таких умовах, що, залишаючи Болгарію, той повернеться додому; але при поверненні всі роси, втрапивши в засідку печенігів, були винищені.

Так пише Зонара, що дивовижно збігається з тим, що руські літописи розповідають про похід Рюрика, який відбувся на другому році царювання Цимисхія, тобто в Христовому році 972; на той час Василь Скамандрин, після патріарха Феофілакта, сина Романа Лакапіна, очолював константинопольську Церкву; саме ним, за свідченням руських літописів, руський народ був приведений до християнської віри.

Надалі Андрій князь Суздальський, від коляна Володимирова, уклавши союз із одинадцятьма родичами, прогнав Мстислава, який тримав Київ, і перший переніс стіл у Володимир, затвердивши владу в Суздальському домі. Хоча він не мав жодної влади над іншими князями, спорідненими з ним по батьківській лінії, він привласнив собі назву великого князя, цим домігшись навіть того, що вони покійно корилися його авторитету. Але після того, як татари, про яких іще скажемо, напали на Русь і 17 травня 1224 року, або, як самі руси вважають роки, 6732 від створення світу, у знаменитій битві розбили Котяна князя полоцького [так! – Ф.М.]¹³ Мстислава сина Романова Сернавського князя

servant. Hoc ita tradunt Russorum, et post eos Poloniae annales, de quo tamen Byzantina historia omnino tacet; ut mirum sit, homines vanos ac leves rem adeo memorabilem silentio praeteriisse, qui alioqui consentanea cum iis, quae de Russis diximus, memoriae prodidere.

Nam Ioannes Zonaras scribit Nicephorum Phocam a Bulgariae principe petiisse, ut Hungaris ac Turcis per eius fines in Thraciam irruptentibus transitum impediret; cum vero se excusaret Bulgarus, infirmitatem et foedus causatus, per Calocyrum Chersonesi Tauricae principis filium, Rossorum dynastam ab eo sollicitatum ut bellum Bulgaro inferret, itaque Sphendostabulum, ita Rossum vocat, coacto ingenti exercitu in Bulgariam descendisse, et longe lateque populato agro, innumerabiles praedas abegisse.

Demum Nicephoro sublato, idem Zonaras scribit sub Ioanne Zimisca Rossos, Bulgarorum gente ac provincia subacta, una cum ducibus Borise et Romano, patriae oblitos illic Imperii sedem figere decrevisse, Calocyri impulsu, qui si ab eis Romanorum imperator salutaretur, se Bulgaria ipsis cessurum et perpetuum foedus percussurum receperat; verum Zimisca, cum honorificas eius condiciones illi non solum superbe recusassent, sed legatos etiam indigne habuissent, contra Rossos bellum suscepisse: Tauroscythis vero adventu ipsius perterritis, Calocyrum ad Rossos confugisse, demum conserto ad Dristerum in Istri ripa positum proelio Rossos caesos, iisque caesis Dristerum diuturna obsidione a Ioanne cinctum fuisse: tandemque Rossos, omnium rerum inopia laborantes, ex Sphendostabli consilio et auctoritate proelii aleam rursus tentasse; qua post longum et anceps certamen postremo Rossos profligatos esse; postea Ioannem cum Sphendostabulo his condicionibus transegisse, ut relicta Bulgaria domum rediret; sed in reditu ipsum et Rossos omnes, Pazinacorum insidiis exceptos, ad internecionem caesos esse.

Haec Zonaras, quae cum iis, quae de Rurici expeditione Russici annales memorant, mire conveniunt, et in alterum annum imperii Zimiscae, hoc est in Christi DCCLXXII annum incidunt: quo tempore Basilius Scamandreu, post Theophylactum Romani Lecapeni filium patriarcham, Constantinopolitanae Ecclesiae praefuit, a quo et Russorum annales nomen Russicum ad religionem Christianam perductum tradunt.

Sequentibus temporibus Andreas dux Susdaliensis, ab Vlodomiri stirpe profectus, foedere cum xi cognatis icto, Micislao deiecto, qui Kioviam tenebat, sedem primus Vlodomiriam transtulit, et Imperium in Susdaliensi domo firmavit. Quamvis in alios agnatos duces principatum minime exerceat, magni tamen ducis usurpatum nomine, hoc etiam obtinuerat, ut illi comiter maiestatem suam colerent. Sed cum Tatari, de quibus post dicemus, impressione in Russiam facta Cottianam Polosciorum ducem, et Micislaum Romani filium Siernaviensem ducem, atque alios complures auxilio evocatos, die xvii Maii anni CCXXIV supra millesimum, et sicuti annos Russi ab orbe condito numerant, VMDCCLXXXII, insigni clade profligassent,

¹³ Тут мова про Мстислава Романовича Старого, князя київського (1212–1223 pp.). Можливо, Siernaviensis є спотворенням назви його колишнього столу, смоленського.

та багатьох інших, покликаних на допомогу, і ще раз через тринадцять років, під проводом Батия, підкорили майже всіх рязанських і володимирських князів, і, наклавши на них данину, встановили свою владу над усією землею, з того часу великі князі руські, яких раніше ставили суздальці, тепер ставилися від татар.

Нарешті, в році Христа 1304, після смерті Андрія сина Олександра, Михайло син Ярославів Тверської та Юрій син Данилів князь Московії посперечалися про велике князівство Володимирське, і кожен попросив його в татар; спочатку воно було віддане Михайлу; але згодом усунуто Михайла, і титул дістався Юрію, в 825 за грецьким літочисленням; той переніс престол у Московію, і залишив велике князівство своїм нащадкам, усупереч опору всіх русів, які не погоджувалися з тим, що татари повернули таку посаду суздальському дому.

(далі йде розповідь про історію Московської держави до взяття Казані)

Справді, казанське й астраханське царства, які його батько всіляко намагався завоювати, він підпорядкував собі новим і невідомим цим народам способом ведення війни (артилерією), і, привласнивши майже все Каспійське море, він поширив свої володіння аж до Персії; і багато інших зробив преславних справ, встигнувши, однак, згнаних своєю жорстокістю, як розповімо надалі. Далі у московитів постійні війни з перекопськими, кримськими, ногайськими татарами та турками, після яких вони звертають зброю на литвинів та лівонців.

Мушар Флоран – кандидат славистичних наук, доцент, університет Ренн-II, Бретань, Франція (Place du Recteur Henri Le Moal, Rennes, 35000, France).

Mouchard Florent – Ph.D., Professeur agrégé, Rennes II university, Brittany, France (Place du Recteur Henri Le Moal, Rennes, 35000, France).

E-mail: florent.mouchard@univ-rennes2.fr

UKRAINIAN HISTORY OF THE SECOND HALF OF THE 16TH CENTURY IN "THE HISTORY OF ITS TIME" BY JACQUES-AUGUSTE DE THOU

This article is the first of a series, in which it is intended to publish all excerpts from Jacques-Auguste de Thou's (1553–1617) "History of His Own Time" concerning the history of Ukraine in the second half of the sixteenth and the beginning of the seventeenth century. The author, a French statesman and collector of manuscripts and books, may be considered one of the most prominent French historians of his time; his work is a vast narrative history, written in Latin in accordance with the traditions of classical antiquity, covering events in France and throughout Europe from 1547 to 1607. All passages are given in the original Latin with a parallel Ukrainian translation. The first extract is the author's considerations regarding the emergence of Rus' in the ninth to tenth centuries and its subsequent history.

Key words: Early modern history of Ukraine, Jacques-Auguste de Thou, Neo-Latin historiography, historiography of Rus'.

Дата подання: 7 червня 2022 р.

Дата затвердження до друку: 14 червня 2022 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Мушар, Ф. Українська історія другої половини XVI ст. в «Історії свого часу» Жака-Огюста де Ту. *Сіверянський літопис*. 2022. № 2. С. 4–9. DOI: 10.5281/zenodo.7007436.

Цитування за стандартом APA

Mouchard, F. Ukrainiska istoriia druhoi polovyny XVI st. v «Istorii svoho chasu» Zhaka-Ogiusta de Tu. [Ukrainian history of the second half of the 16th century in "The History of Its Time" by Jacques-Auguste de Thou]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2022, 2, P. 4–9. DOI: 10.5281/zenodo.7007436.

et rursus XIII annis post, duce Batti, domitis Rosanensibus et Vlodomirensibus caeterisque fere ducibus, Russiam omnem, imposito provinciae tributo, in potestatem redegressis, ab eo tempore magni Russiae duces a Tataris peti coeperunt, qui fere a Susdaliensibus dabantur.

Tandem, anno Christi MCCCIV, Andrea Alexandri filio mortuo, cum Michael Iaroslai filius Tuerensis, et Georgius Danielis filius Moscoviae dux de magno Vlodomiriae principatu contenderent, et uterque eam a Tataro peterent, primum secundum Michael pronuntiatum fuit: sed interiecto aliquanto tempore, Georgius eandem reiecto Michael obtinuit, anno iuxta Graecorum calculum VMDCCLXXV; qui Imperii sedem Moscoviam transtulit, et magum principatum posteris suis reliquit, adversantibus initio Russis universis, qui hunc honorem Susdaliensi familiae restitui a Tataro debere contendebant.

Nam Casanense et Astracanense regna, a patre summis viribus tentata, novo et iis populis incognito belli genere usus, in potestatem redegit: ac fere omni Caspio mari sui iuris facto, imperium in Persidem usque protulit, multis aliis praeclare, non sine tamen crudelitatis infamia, gestis, ut in sequentibus dicemus. Porro Moscis cum Tataris Praecopensibus, Crimiscis Nogaisque ac Turcis continua bella sunt, quibus defuncti in Lithuanos ac Livonos arma vertunt.